KLIMAATVERANDERING
WAT TE DOEN?

Er is – zonder enige twijfel - sprake van klimaatverandering met verregaande gevolgen voor mensen, dieren en het milieu

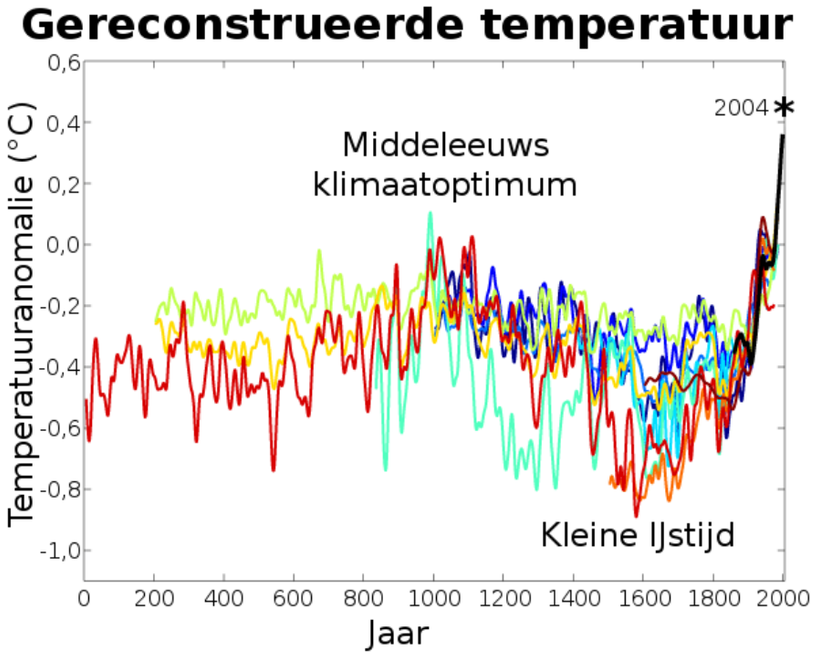

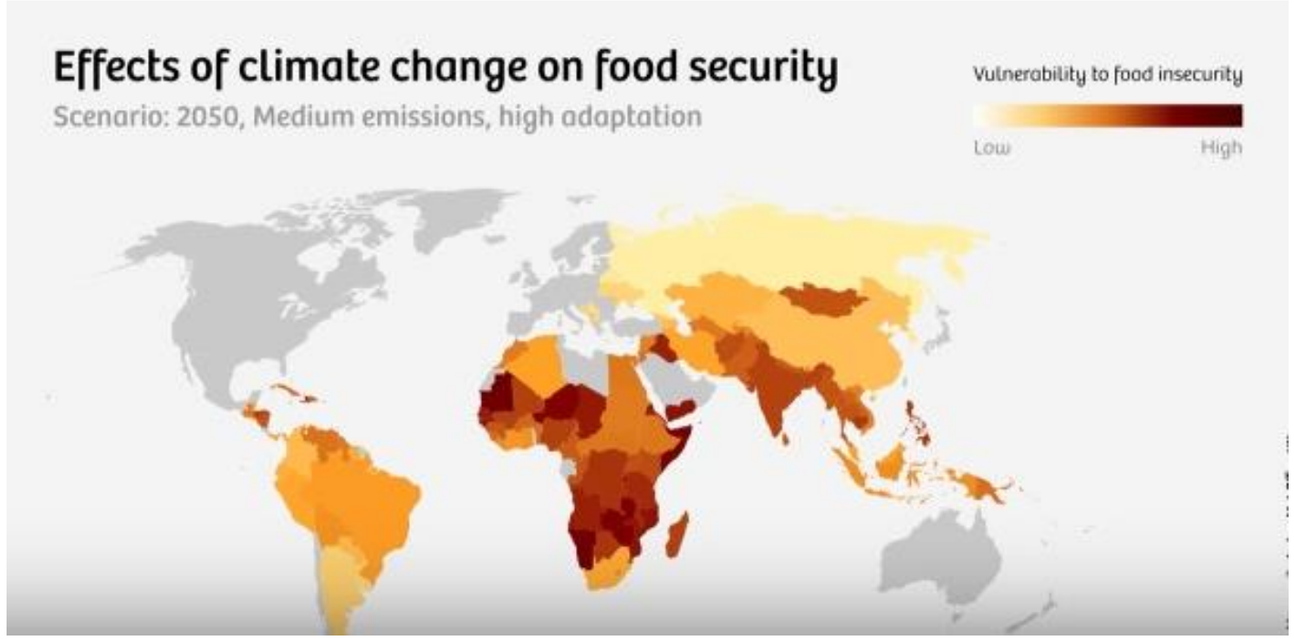

Stockholm Resilience Centre

Report

October 2018

Transformation is feasible

How to achieve the Sustainable Development Goals within Planetary Boundaries

A report to the Club of Rome, for its 50 years anniversary 17 October 2018

1 GEEN ARMOEDE
2 GEEN HONGER
3 GOEDE GEZONDHEID EN WELZIJN
4 KWALITEITS-ONDERWIJS
5 GENDER-GELIJKHEID
6 SCHOON WATER EN SANITAIR
7 BETAALBARE EN DUURZAME ENERGIE
8 EERLIJK WERK EN ECONOMISCHE GROEI
9 INDUSTRIE, INNOVATIE EN INFRASTRUCTUUR
10 ONGELIJKHEID VERMINDEREN
11 DUURZAME STEDEN EN GEMEENSCHAPPEN
12 VERANTWOORDE CONSUMPTIE EN PRODUCTIE
13 KLIMAATACTIE
14 LEVEN IN HET WATER
15 LEVEN OP HET LAND
16 VREDE, VEILIGHEID EN STERKE PUBLIEKE DIENSTEN
17 PARTNERSCHAP OM DOELSTELLINGEN TE BEREIKEN
DUURZAME ONTWIKKELINGS DOELSTELLINGEN

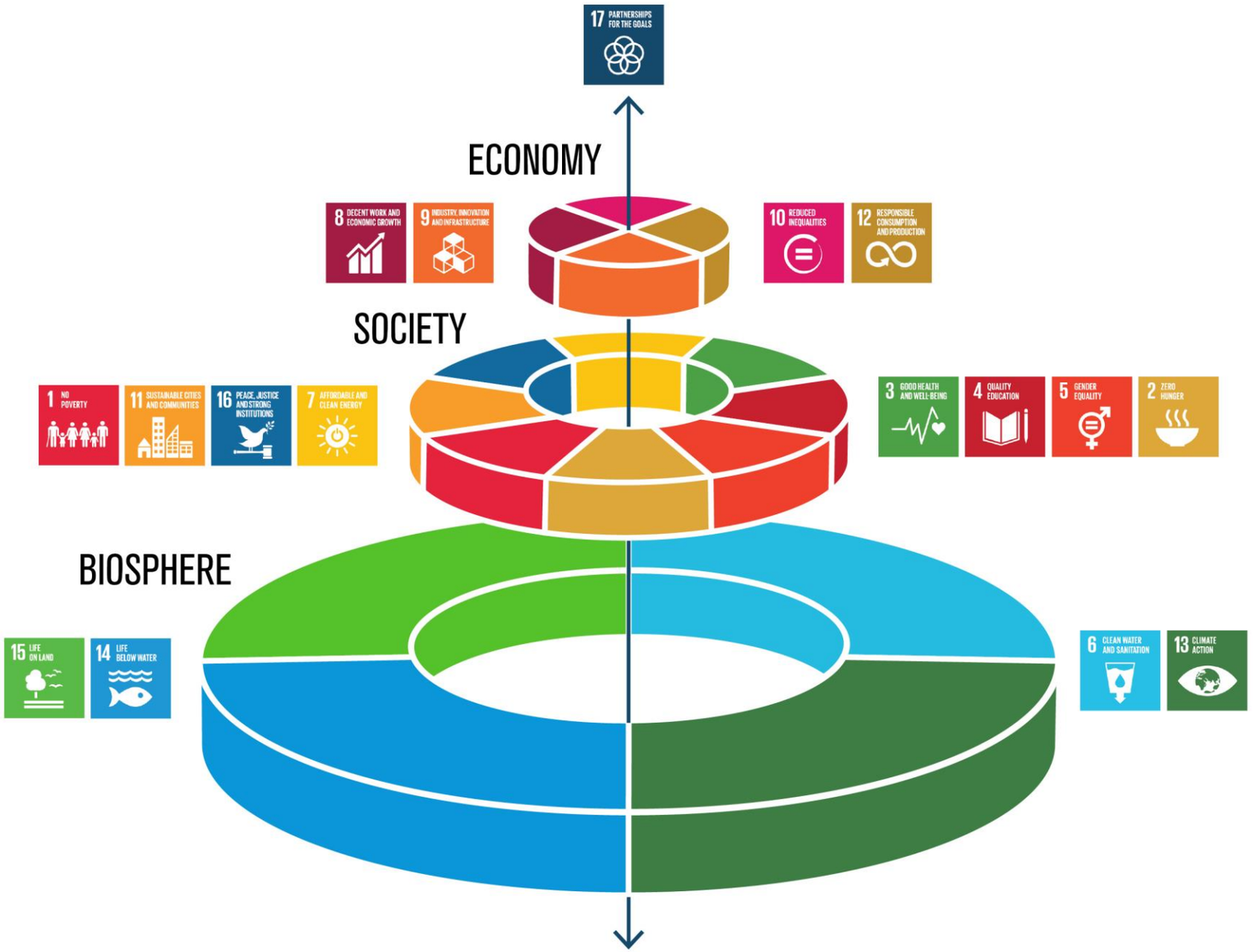

Graphics by Jerker Lokrantz/Azote

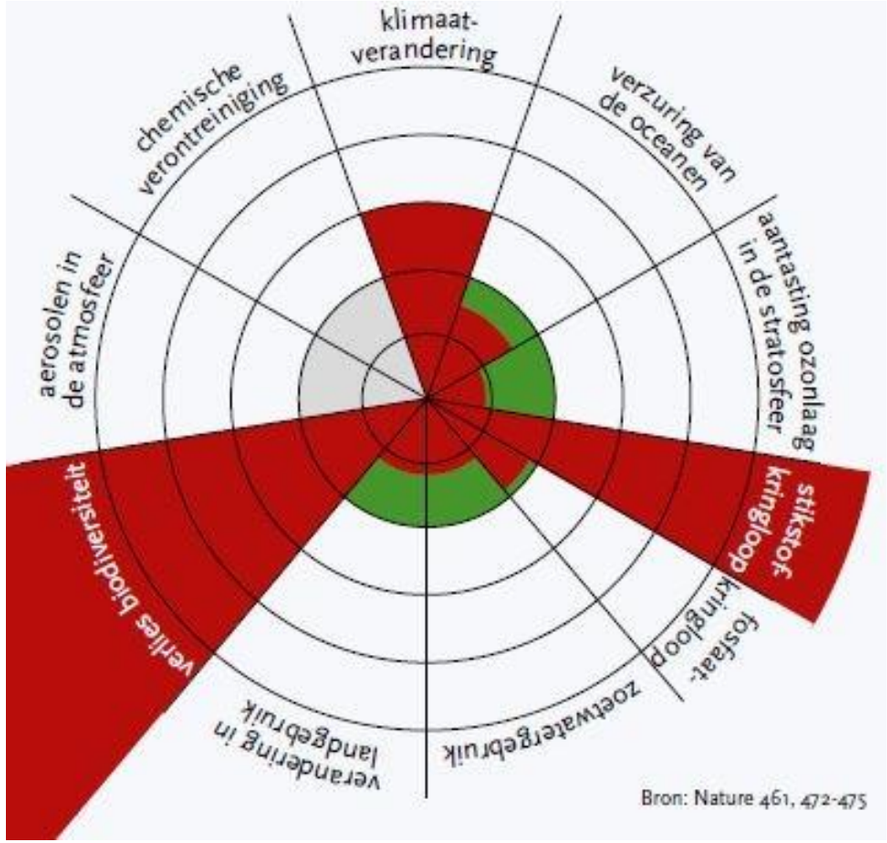

•het ecologisch plafond (negen planetaire grenzen)

- **klimaatverandering**
- **verzuring van de oceanen**
- **aantasting ozonlaag**
- **stikstof- en fosforver-zadiging**
- **zoetwateronttrekking**
- **grondconversie**
- **vermindering van de biodiversiteit**
- **luchtvervuiling**
- **chemische vervuiling**

Albert Faber
DE GEMAAKTE PLANEET
leven in het
ANTROPOCEEN
AUP

CLIVE HAMILTON
DE
PROVOCERENDE
AARDE
OVER HET LOT VAN DE MENS IN HET ANTROPOCEEN
KLEMENT

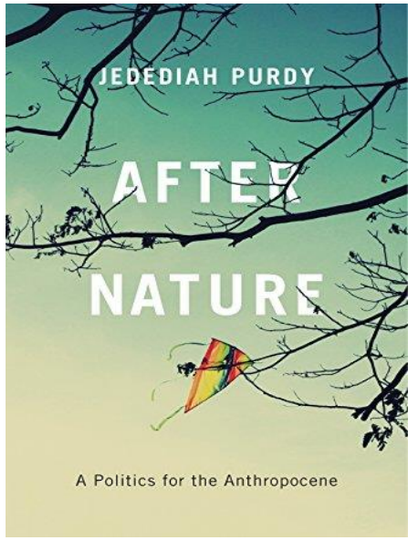
JEDEDIAH PURDY
AFTER
NATURE
A Politics for the Anthropocene

epo
Als de laatste boom geveld is, eten we ons geld wel op
Ludo De Witte
Het kapitalisme versus de aarde

NAOMI
KLEIN
DE GEIS
AUTEUR VAN DE BESTSELLERS NO LOGO EN DE SHOCKDOCTRINE
NO TIME
Verander nu, voor het klimaat alles verandert

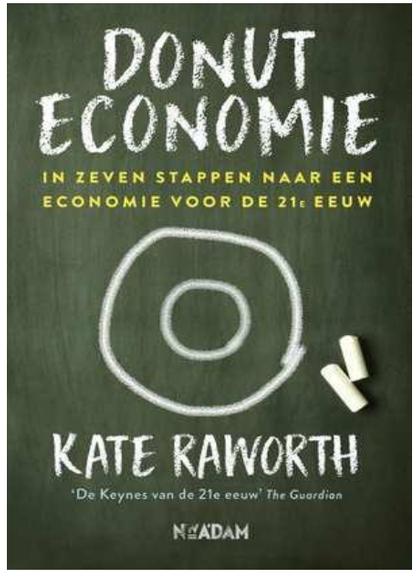
DONUT
ECONOMIE
IN ZEVEN STAPPEN NAAR EEN
ECONOMIE VOOR DE 21E EEUW
KATE RAWORTH
'De Keynes van de 21e eeuw' The Guardian
NIEUW AMSTERDAM

RENÉ
TEN BOS
DWALEN
IN HET
ANTRO
POCEEN
Boom

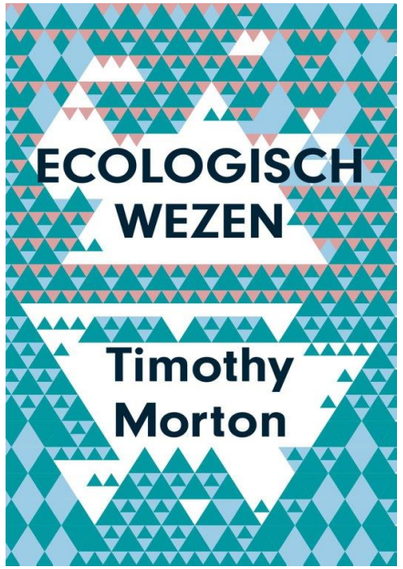
ECOLOGISCH
WEZEN
Timothy
Morton

PETER
SLOTERDIJK
Je moet je leven veranderen
Boom

Thich Nhat Hanh
Wat de wereld nodig heeft
Een boeddhistische visie op het behoud van de aarde

- **het antropoceen is een voorstel van wetenschappers om een nieuw geologisch tijdvak te introduceren**
- **in dit tijdvak kenmerkt de mens zich door desoriëntatie – wij zijn verdwaald**
- **we moet eerst maar gaan zitten, ons wennen aan die nieuwe omgeving en proberen die te doorgronden**
- **een groot gevaar is dat overheden in de verleiding komen om met snelle technocratische '*quick fixes*' te komen, zoals *climate engineering***

- **ik pleit (ook) niet voor een nieuwe ethiek**
- **het antropoceen vergt wel een ander soort denken**
- **ik pleit voor terughoudendheid zowel met betrekking tot de natuur als met betrekking tot het denken**
- **het kapitalisme is zonder enige twijfel een groot probleem omdat het op geen enkele manier terughoudendheid aanmoedigt**

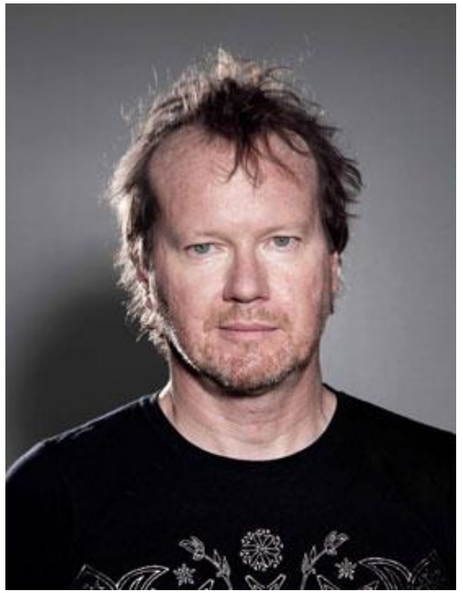

TIMOTHY MORTON – PETER SLOTERDIJK THICH NHAT HANH

TIMOTHY MORTON

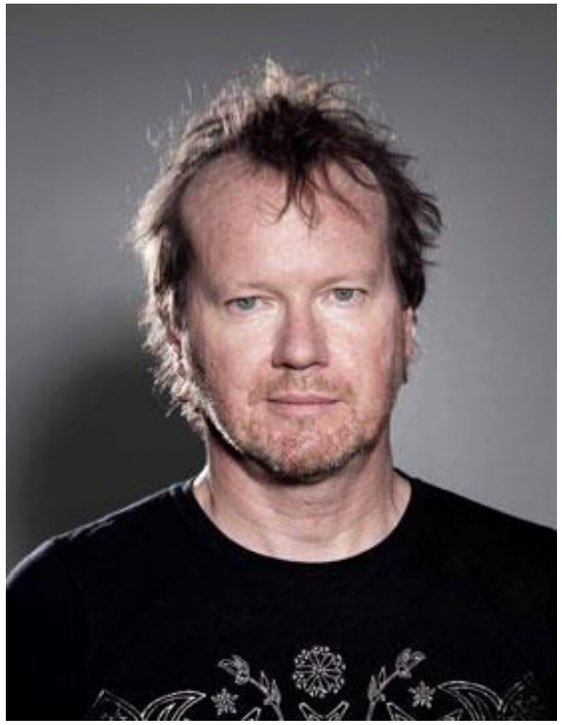

Timothy Morton (1968) is hoog-leraar Engelse literatuur aan Rice University in Houston. Hij wordt wel de 'profeet-filosoof van het Antropoceen' genoemd. Morton publiceerde (onder meer) *Ecology without nature* (2007), *Ecological thought* (2010) en *Dark Ecology* (2016).
Hij is ook de schrijver van het zojuist verschenen boek *Ecologisch wezen*.

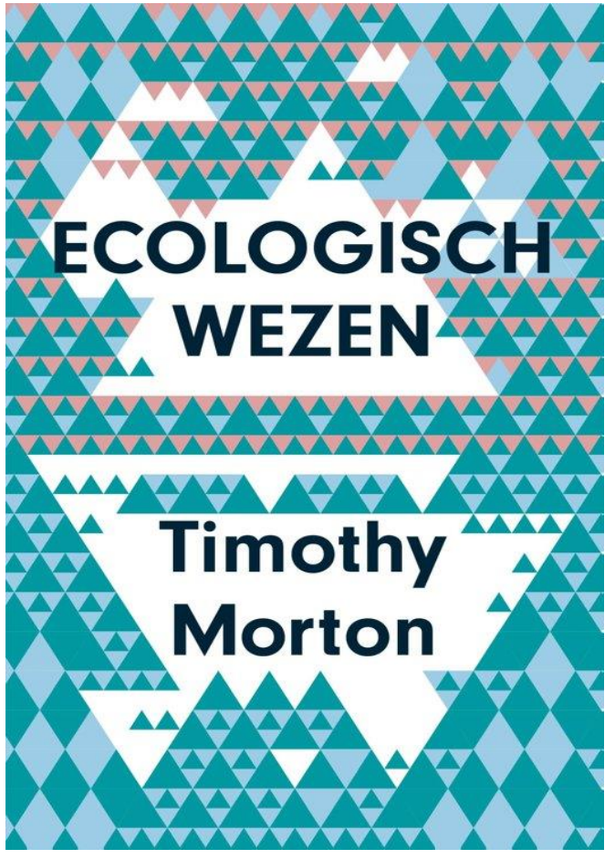

Morton onderscheidt verschillende stijlen van ecologisch zijn:

- **de immersieve stijl**
  jij bevindt je sowieso *ondergedompeld in* een omgeving
- **de authentieke stijl**
  het belangrijkste is dat je *echt* ecologisch bent
- **de religieuze stijl**
  wij zijn *slecht* want verantwoordelijk voor de ecologisch verwoesting
- **de efficiënte stijl**
  je hecht waarde aan een *soepel functionerende* biosfeer die is toegesneden op de menselijke existentie, zonder al te veel schade te berokkenen aan andere levensvormen

‘LOSSE OPMERKINGEN’

- **we leven in een tijd van massale uitroeiing ten gevolge van wereldwijde temperatuurstijging**
- **niet zeepaarden maar menselijke wezens (zoals ik) zijn verantwoordelijk voor wereldwijde opwarming**
- **individuen zijn echter *in geen enkel opzicht schuldig* aan de wereldwijde opwarming**
- **het aanpakken van wereldwijde opwarming en van massale uitroeiing kan alleen gebeuren op een massale, *collectieve* schaal**
- **wat nodig is om de wereldwijde opwarming te stoppen, is het herstructureren of destructure-ren van de ‘agrilogistiek’**

- **agrilogistiek:**
  de logistiek van de overheersende wijze van landbouw, zoals die is begonnen in Mesopotamië en in andere delen van de wereld (Afrika, Azië, Noord- en Zuid-Amerika) rond 10.000 v.Chr. een verborgen logica die te maken heeft met overleven: de neolithische mensen dienden een (milde) wereldwijde opwarming te doorstaan; daarom streken ze neer in gevestigde gemeenschappen die uitgroeiden tot steden, waardoor ze graan konden opslaan en plannen maken voor de toekomst
- **de landbouw had voor zijn voortbestaan industriële processen nodig; vandaar fossiele brandstoffen, vandaar wereldwijde opwarming en vandaar massale uitroeiing**

- **wij zijn *al* ecologisch**
- **het meest fundamentele ecologische feit: alle levensvormen zijn met elkaar verbonden**
- **ecologisch denken vereist**
  - een overgang tot een meer bewuste manier van omgaan met niet-menselijke wezens
  - *afstemming*, d.w.z. een levende, dynamische verhouding tot een ander wezen
  - *een ander soort van verschil* – de slak is als een ver familielid
  - uitgebreide zorg en *gastvrijheid voor vreem-delingen*
- **ecologisch handelen houdt in dat je *minder schade aanricht***

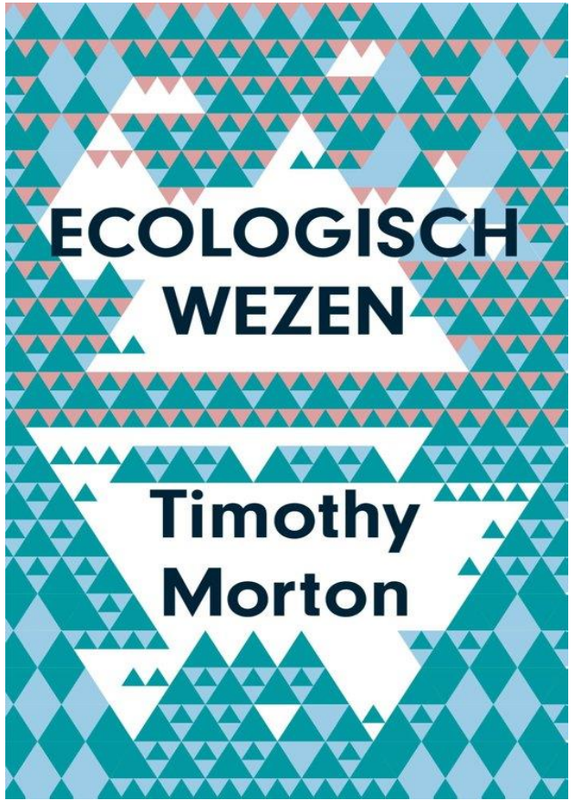

blz. 240/241:

“Je bent een volkomen lichamelijk wezen, dat nooit gescheiden heeft geleefd van andere biologische wezens (…).
(…)
Ergens zingt een vogel en wolken trekken boven je hoofd voorbij. Je houdt op met het lezen van dit boekt en kijkt om je heen. Je hoeft niet ecologisch te *worden*. Je *bent* het al.”

TIMOTHY MORTON

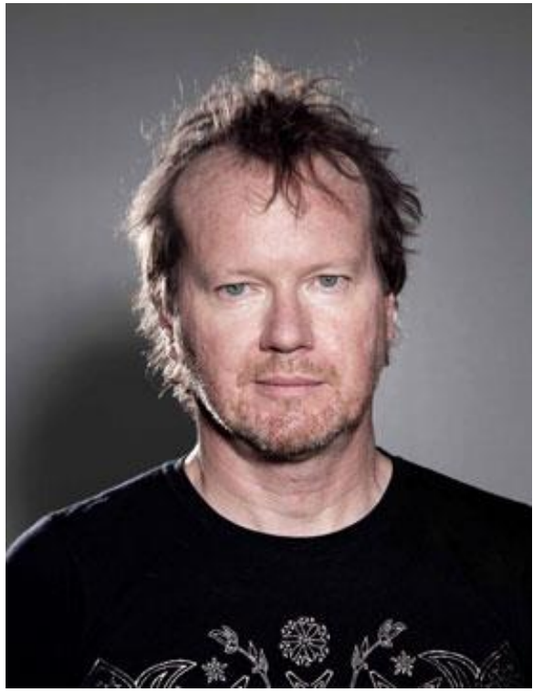

- ‘in het spoor van Heidegger’
- alle levensvormen zijn met elkaar verbonden
- we leven in een tijd van wereldwijde opwarming en van massale uitroeiing
- moeten we niet op een meer bewuste manier omgaan met niet-menselijke wezens?
- het is noodzakelijk de ‘agri-logistiek’ te herstructureren

PETER SLOTERDIJK

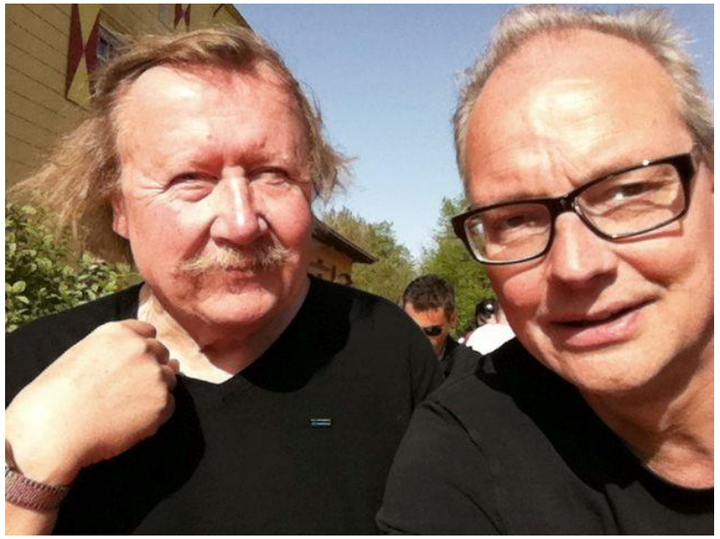

1947

‘ter wereld gekomen’ in Karlsruhe, zoon van een Duitse moeder en Nederlandse ‘vader’

1980

in de ashram van Bhagwan Shree Rajneesh in Poona

1983

***Kritiek van de cynische rede* verschijnt**

2007

hij fietst (samen met René Gude) Mont Ventoux op

2009

Je moet je leven veranderen

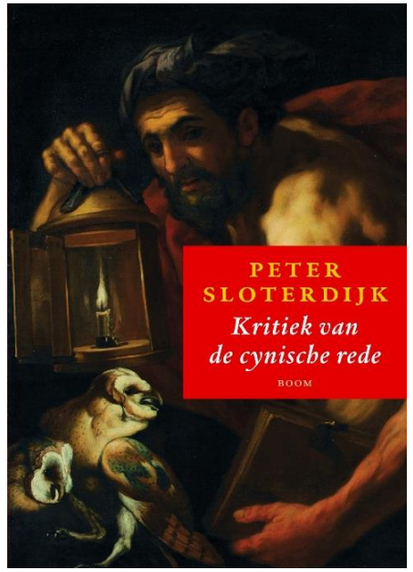
PETER
SLOTERDIJK
Kritiek van
de cynische rede
BOOM

Peter
Sloterdijk
Euro-
taoïsme

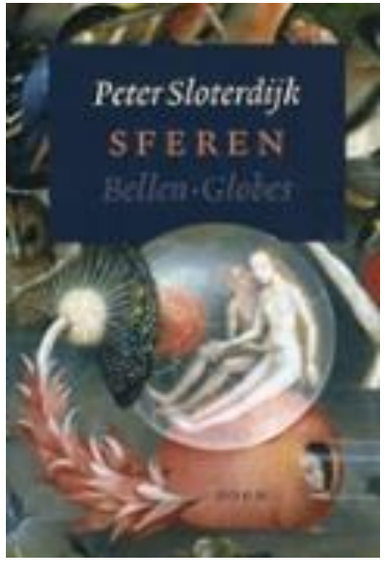
Peter Sloterdijk
SFEREN
Bellen·Globes

PETER SLOTERDIJK
REGELS VOOR HET
MENSEN
PARK
BOOM

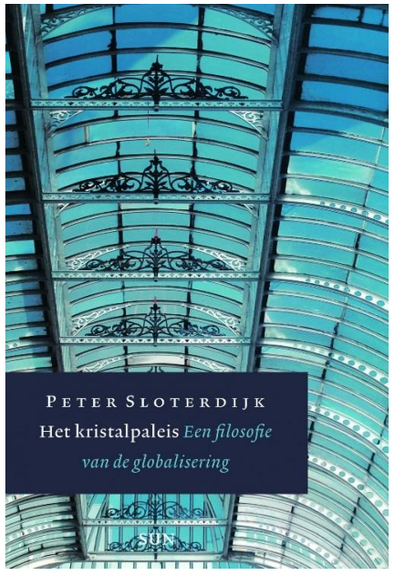
PETER SLOTERDIJK
Het kristalpaleis Een filosofie
van de globalisering
SUN

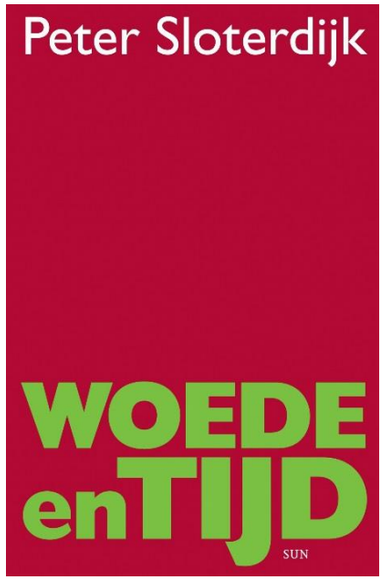
Peter Sloterdijk
WOEDE
enTIJD
SUN

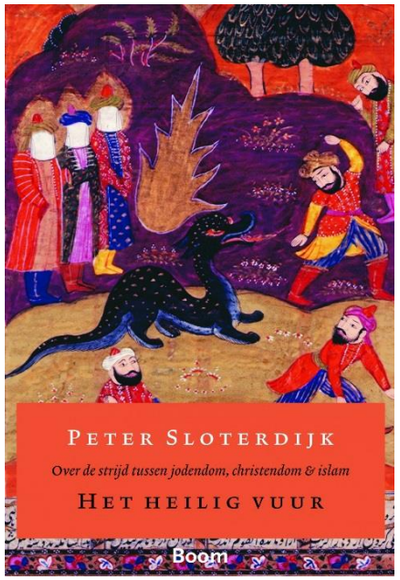
PETER SLOTERDIJK
Over de strijd tussen jodendom, christendom & islam
HET HEILIG VUUR
Boom

PETER
SLOTERDIJK
Je moet je leven
veranderen
Boom

PETER
SLOTERDIJK
Je moet je leven
veranderen
Boom

JE MOET JE LEVEN VERANDEREN

- **de mens wordt opgevat als een wezen dat zich voort-durend oefent om zijn leven te veranderen en daarmee zichzelf te herscheppen**
- **ethiek wordt opgevat als antropotechniek, als een aantal mentale en fysieke oefenmethodes waarmee de mensen hun kosmische en sociale immuunstatus ten opzichte van vage levensrisico's en acute doodszekerheid proberen te optimaliseren**
- **een theorie van het oefenende bestaan, een pleidooi voor het oefende leven en een (nieuwe) leuze: 'leve het co-immunisme!'**

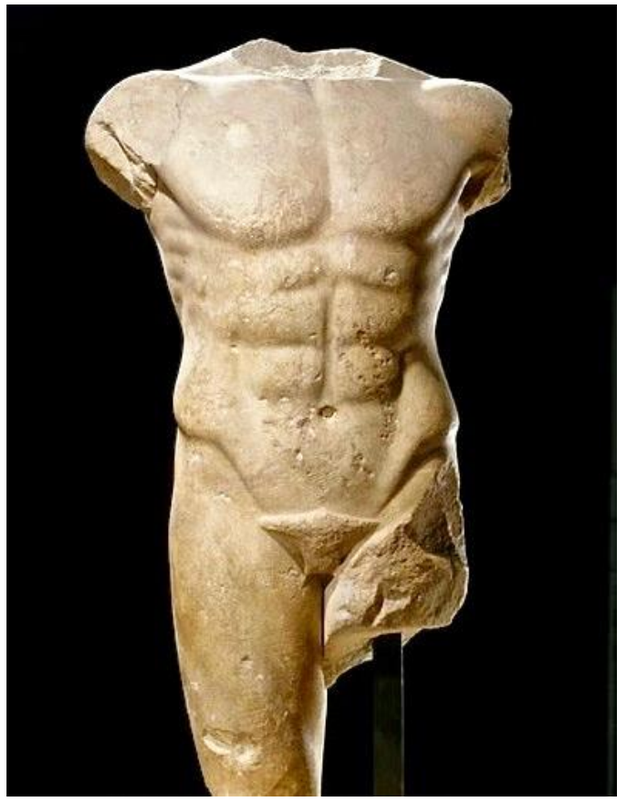

Wij zagen nooit zijn ongekend gezicht
De oogappels die daarin rijpten. Maar
zijn torso gloeit nog als een kandelaar,
waarin zijn blik, met getemperd licht,

nog glanzen blijft. Anders zou jou de boeg
der borstkas niet verblinden, en in 't zacht
draaien der lendenen was niet die lach
naar 't midden toe dat het geslachtsdeel droeg.

Anders stond deze steeds geknot, beschadigd,
in zijn doorschijnende schoudercascade,
en zou niet glinsteren als roofdierhuid,

en zou niet als een ster losbreken uit
zijn vorm: geen plek aan hem die jou niet ziet.
zo doorgaan met je leven kun je niet.

Wie mag het zeggen?

de enige autoriteit die tegenwoordig mag zeggen: ‘Je moet je leven veranderen!’ is de wereldwijde crisis.

het is een vermaning die zich tot allen en tot niemand richt: ‘Verander je leven! Anders zal vroeg of laat de volledige onthulling jullie laten zien wat jullie in de tijd van voortekenen verzuimd hebben!’

Wie kan het horen?

diegenen die de oren niet meer sluiten (...), die zich niet langer als *detached cosmopolitan spectators* opstellen, die oog hebben voor de verticale spanningen in de menselijke existentie

Wie gaat het doen?

ik! een fakir van de co-existentie met alles en allen, die mijn voetafdruk op de omgeving moet reduceren tot het spoor van een veer

Wat wordt van ons gevraagd?

dat we ons opvatten als een ‘immuunsysteem’ dat het eigene niet definieert binnen de horizon van het organismische egoïsme, maar zich in dienst stelt van een etnisch of multi-etnisch, institutio-neel en intergenerationeel verruimd zelfconcept

dat we immuniteit opvatten als *co-immuniteit*

dat we ons door dagelijkse oefeningen de goede gewoonten van gemeenschappelijk overleven eigen maken

PETER SLOTERDIJK

- ‘Heideggers kleinzoon’
- we leven in sferen, wij zijn sferenbewoners en -bouwers
- we leven in een tijd van klimaatverandering
- laten we niet langer vanuit onverschilligheid leven maar onszelf anders opvatten, anders in-de-wereld zijn, ons leven veranderen

THICH NHAT HANH

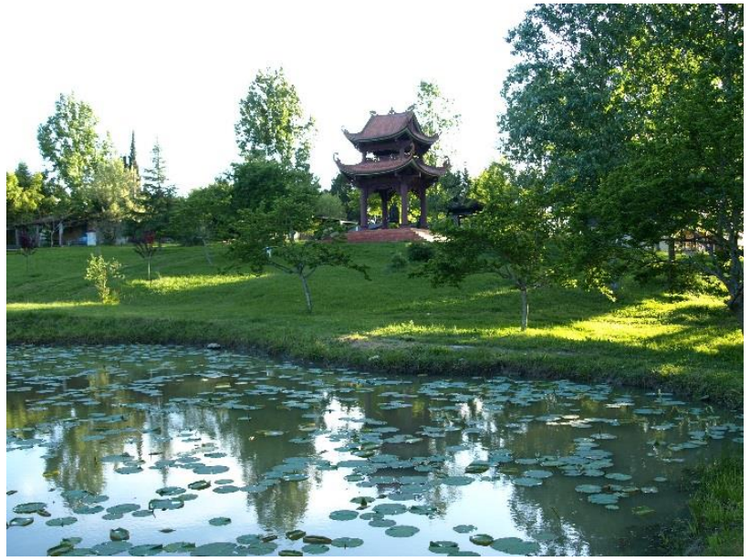

- **geboren op 11 oktober 1926 in Vietnam**
- **hij maakt deel uit van de groep Vietnamese boeddhistische monniken die zich tegen de oorlog verzet**
- **sinds 1966 leidt hij de monastieke gemeenschap en lekengroep ‘Tiep Hien’ / ‘Order of Inter-Being’**
- **in 1982 sticht hij het boeddhistische centrum Plum Village, een meditatie-gemeenschap in de Dordogne in Frankrijk**
- **in november 2014: een herseninfarct**

VORM IS LEEGTE, LEEGTE IS VORM

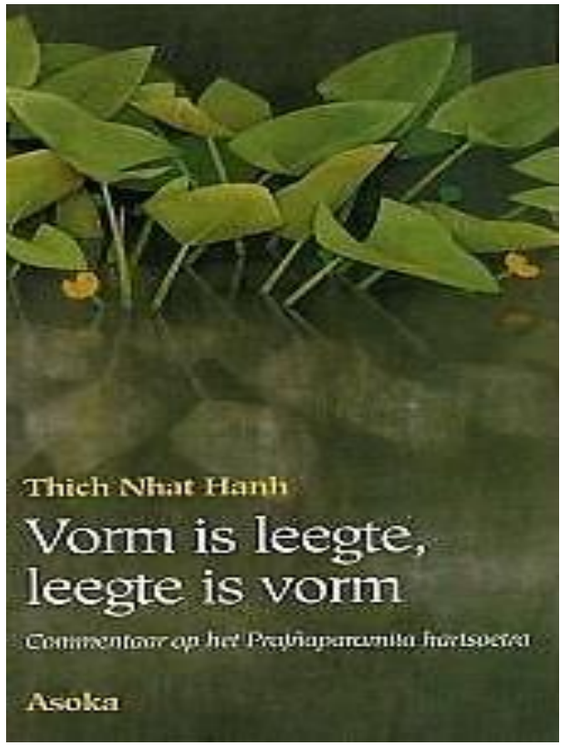

- **zijn betekent inter-zijn / existentie betekent co-existentie**
- **Op een herfstdag zat ik in een park, verdiept in de contemplatie van een heel klein, maar prachtig, hart-vormig blad … bladeren zijn ook de moeder van de boom … de aarde is onze moeder … als je het nog niet ziet, kijk dan dieper en ik ben zeker dat je het zult zien. Zoals ik al zei: dit is geen filosofie. Je moet echt kijken.**

‘ENGAGED BUDDHISM’

Om de ware betekenis van het boeddhisme weer tot uitdrukking te brengen is het begrip ‘geëngageerd boeddhisme’ in het leven geroepen. (…) Het is niet de bedoeling dat boeddhisme uitsluitend in kloosters, meditatieruimten of boeddhistische centra wordt gepraktiseerd. We kunnen het overal en in elke situatie waarin we ons bevinden tot uitdrukking brengen.

WAT DE WERELD NODIG HEEFT

We weten allemaal dat onze prachtige groene planeet in groot gevaar verkeert. De manier waarop wij over de aarde lopen is van grote invloed op het leven van planten en dieren. Toch gedragen we ons alsof er geen relatie bestaat tussen onze leefwijze en de toestand van onze planeet. We gedragen ons als slaapwandelaars, niet wetend wat we doen en niet wetend waar we op afgaan. Of we wakker worden of niet hangt af van de vraag of we in staat zijn met aandacht over onze moede aarde te lopen. De toekomst van alle leven, dat van onszelf inbegrepen, hangt van de aandacht waarmee we onze stappen zetten. We moeten gehoord geven aan de bellen rinkelen en ons tot een leven in aandacht aansporen. We zullen moeten leren ons leven zo in te richten dat er voor onze kinderen en kleinkinderen nog een toekomst mogelijk is.

OEFENINGEN VOOR EEN LEVEN IN AANDACHT

- **acht aarde-gatha's / meditatie voor het dagelijks leven**
- **een diepe ontspanningsoefening**
- **een 'vredescontract' met de aarde**

milieu centraal

KLIMAATKLAPPERS

HOE MAAK JIJ VERSCHIL VOOR HET KLIMAAT?

BEWUST **ETEN**

GOED **OP WEG**

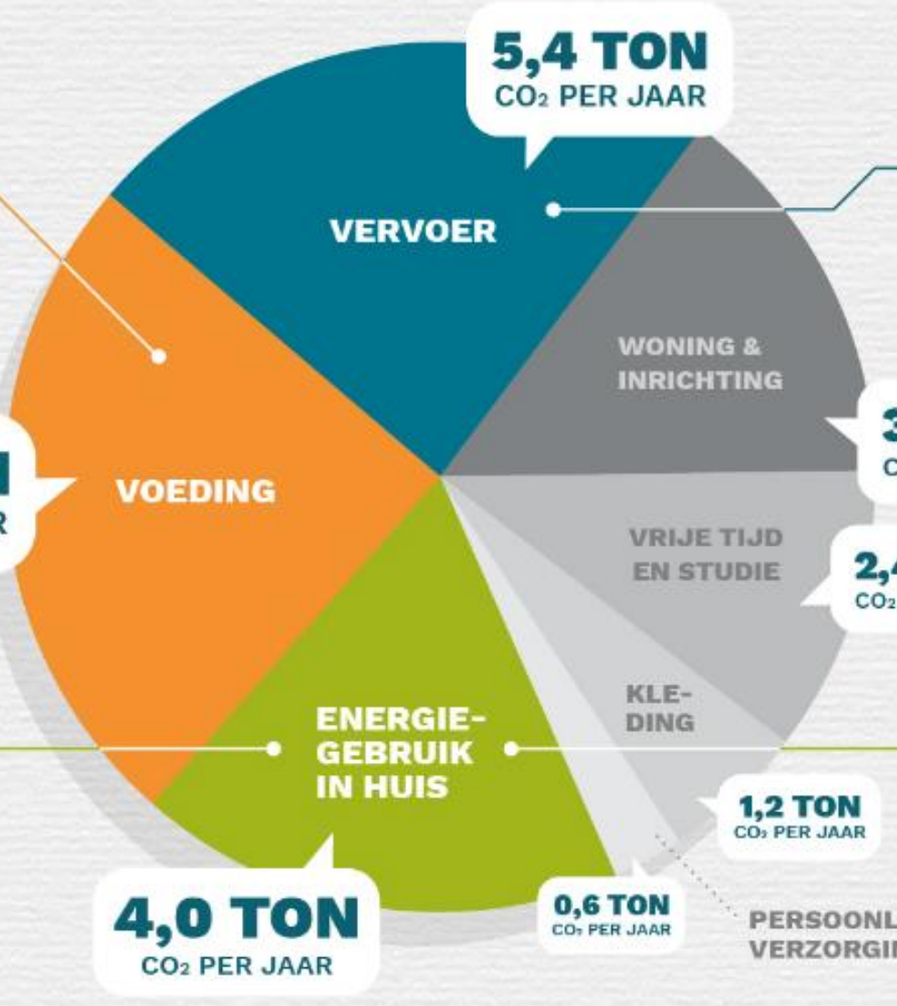

SLIMME **BESPAARTIPS**

VERBETER **JE HUIS**

Totaal: 22,5 ton CO_2-uitstoot per jaar (gemiddeld huishouden 2,2 personen)

© september 2016

laten we de ‘agrilogistiek’ herstructureren, op een andere manier omgaan met niet-menselijke wezens en anders ecologisch wezen

laten we co-immunisme mogelijk maken door onszelf anders op te vatten, door anders in-de-wereld te zijn, door ons leven te veranderen

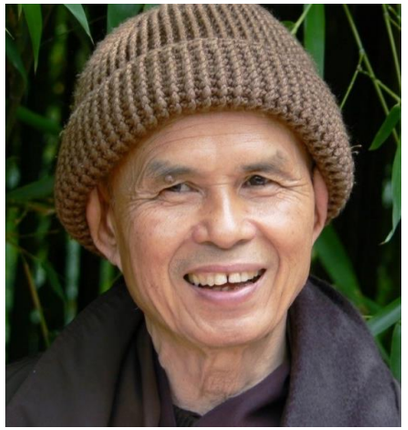

laten we oefenen om aandachtig te zijn en ons anders te verhouden tot moeder aarde, laten we ons leven leiden vanuit een besef van verbondenheid met al wat is

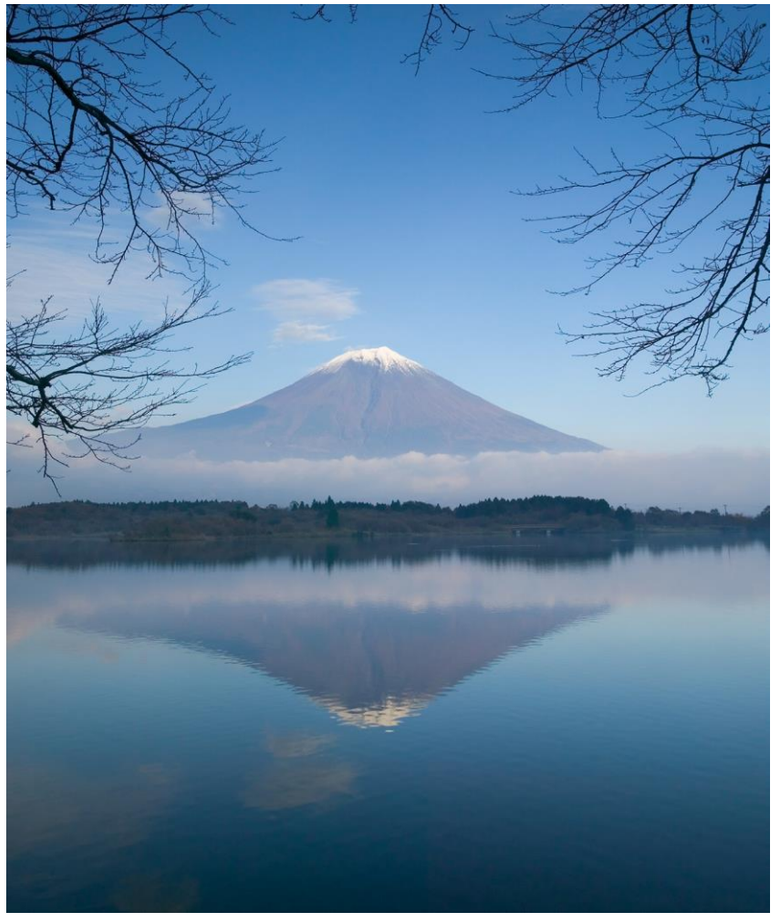

Wat je ook doet,
het werkt niet.
Wat ga je doen?

Hisamatsu

www.janflameling.nl